

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСВОЄННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті розкрито організаційно-методичні засади засвоєння учнями початкової школи фразеології на уроках української мови. Акцентовано увагу на системі вивчення фразеології. Висвітлено необхідність професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи над формуванням у молодших школярів лексичних умінь засобом фразеології. Розглянуто загальні рекомендації щодо організації роботи над вивченням фразеологічних одиниць молодшими школярами. Розкрито методику формування лексичної та фразеологічної компетентностей учнів початкової школи. Охарактеризовано види лексичних вправ і завдань, які доцільно використовувати під час навчання фразеології на уроках української мови в початковій школі. Висвітлено питання актуальності фразеологічних досліджень, яке визначається увагою до проблем національної самосвідомості та необхідністю пошуку нових підходів до вивчення фразеології.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, лексикологія, лексикологічні вміння, лексичні вправи, формування лексичних умінь засобом фразеології.

Dubovyk Svitlana, Kucher Iryna

Borys Grinchenko Kyiv University

FORMATION IN YOUNG PUPILS OF TEXT EDITING SKILLS

Summary. The article reveals the organizational and methodological principles of primary school pupils' acquisition of phraseology in Ukrainian language lessons. Attention is focused on the system of studying phraseology. Revealed and the essence of the basic concepts of the article is specified: "lexicology", "phraseology" etc. Groups of techniques for working on phraseology are highlighted, the originality of these techniques is described. The need for professional and pedagogical training of the teacher to work on the formation of lexical skills in younger schoolchildren by means of phraseology is highlighted. The peculiarities of the acquisition of phraseology by primary school students are determined. Phraseology as an object of research in linguistics is characterized. General recommendations regarding the organization of work on the study of phraseological units by younger schoolchildren are considered. The classification of phraseological units is presented. The formation of students' communicative competence in the process of studying phraseology is described. The method of formation of lexical and phraseological competences is disclosed. The types of lexical exercises and tasks that should be used during the teaching of phraseology in Ukrainian language classes in primary school are characterized. The typological characteristics of the teacher as a subject are considered of the educational process, the psychological factors of lexical formation are defined and phraseological competences of future primary school teachers, speech activity is characterized as an objective learning process lexicology and phraseology of future primary school teachers. Found out general didactic and specific principles of teaching lexicology and phraseology, modern approaches, forms, methods, tools, learning technologies lexicology and phraseology of future primary school teachers. The question of the relevance of phraseological research is highlighted, which is determined by attention to the problems of national self-consciousness and the need to find new approaches to the study of phraseology.

Keywords: phraseology, phraseological units, lexicology, lexicological skills, lexical exercises, formation of lexical skills by means of phraseology.

Постановка проблеми. Фразеологізми чітко демонструють традиції народу, його побут, історію та географічне положення, яке об'єднує одна культура. Саме фразеологічні одиниці відображають погляди народу, їхній культурний і мовний досвід. Тому виникає потреба вдосконалення мовної освіти й розроблення теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології учнів початкової школи. Знання лексикологічних понять утворюють основу лексичної роботи, яка передбачає розширення словникового запасу молодших школярів, поява нових слів збагачує їхнє мовлення, засвоєння лексико-фразеологічних норм дозволяє формувати й удосконалювати мовленнєві вміння та навички молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічний фонд мови здавна привертав увагу багатьох мовознавців. Спостереження, цінні для розвитку фразеології, містяться в пра-

цях таких учених, як: Лунько Н., Шкльода В., Греб М.М., Сіранчук Н.М., Вашуленко М.С. та інших видатних мовознавців.

Мета статті. Основною метою дослідження є обґрунтування організаційно-методичних засад навчання лексикології та фразеології української мови та організація роботи щодо формування лексико-фразеологічної компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із багатством української фразеології учні ознайомляться під час вивчення шкільного курсу мови. Вони навчаються відрізняти фразеологізми від вільних синтаксичних словосполучень і вживати їх у своєму мовленні. У викладанні початкового курсу української мови фразеологічний матеріал необхідно використовувати на кожному уроці мови і мовлення, на уроках читання (наприклад, під час опрацювання творів художньої літератури). Фразеологічна робота на уро-

ках української мови і в позаурочний час дасть змогу поглибити інтерес учнів до вивчення мови, до усної народної творчості українського народу.

Знання фразеології, уміння користуватися нею є важливою ознакою мовної культури кожної людини. Отже, важливість цього дослідження визначається відсутністю в сучасній лінгвістиці робіт, які присвячені були б системі вивчення фразеологізмів у початковій школі. Вивчення лексикології та фразеології для учнів початкових класів повинно будуватися не як викладання, відтворення теорії чи заучування, а як розуміння значення фразеологічної одиниці, її багатозначності, конкретності чи абстрактності.

Збагачення словникового запасу і розвиток мовлення молодших школярів відбувається шляхом засвоєння лексико-фразеологічної синонімії, паралельних синонімічних конструкцій із фразеологізмами, обсягу вживання окремих фразеологізмів і фразеологічних сполучень, їхні стилістичні особливості. Багатство словника, володіння мовленнєвими вміннями дозволяють учням складати тексти різних жанрів і стилів, уживаючи фразеологізми, адекватно сприймати чуже мовлення із використанням фразеологічних одиниць.

Здатність методично правильно й оптимально коригувати навчальну інформацію про фразеологізми з урахуванням типологічних особливостей учнів початкової школи є такою ж визначальною якістю мовлення вчителя початкових класів, як і гнучкість, яка виявляється у швидкій зміні мовних кодів. Значна кількість проблем в організації освітнього процесу під час вивчення лексикології та фразеології пов'язана з тим, що добір конкретних методів і прийомів, форм і засобів навчання не завжди враховує специфічні особистісні чинники учнівської групи [4, с. 50].

Досить важливими є психологічні чинники: активність, мотивація, інтерес, рефлексія та інші потреби учнів, які сприяють формуванню лексико-фразеологічних умінь молодших школярів, їхньої творчої активності, мислення, оцінного ставлення до навчальної діяльності та мотивації в навчанні української мови. У процесі вивчення лексикології та фразеології доцільно правильно спрямовувати розвиток пізнавальної та навчальної діяльності учнів, щоб інтелектуальний розвиток особистості молодшого школяра вийшов на якісно новий рівень, пов'язаний із розвитком творчих здібностей учнів, а навчальну діяльність спрямовувати не лише на засвоєння інформації, а й на розвиток інтелекту, ініціативи, створення нового, невідомого; формувати вміння бачити проблему та знаходити продуктивні рішення [1, с. 46].

Розкриємо сутність і зміст базових понять окресленої проблеми. Фразеологія – розділ мовознавства, об'єктом якого є сукупність усіх фразеологізмів мови. Фразеологізм – це відтворюване, повне за значенням, стійке за складом і будовою словосполучення. Фразеологізми належать до лексичної системи української мови і розглядаються лексикологією як окремі мовні одиниці.

Фразеологічні одиниці мають специфічні ознаки, які відрізняють їх від лексичних одиниць. До найпоширеніших ознак належать такі: необхідність попереднього запам'ятовування фразеологізма; відтворення фразеологічної одиниці має бути у готовому вигляді; кожне слово

у фразеологізмі втрачає свою смислову самостійність, тому розглядається тільки в сукупності з іншими словами; заміна слів у складі фразеологізму неможлива.

Вивчення молодшими школярами української фразеології має здійснюватися практично і відбуватися у процесі мовленнєвої діяльності. У такий спосіб учні початкової школи зможуть навчитися стисло і лаконічно висловлювати свої думки, оволодіти вмінням використовувати фразеологізми для експресивного й образного висловлення своїх міркувань; у молодших школярів буде формуватися потреба афористично оформлювати свої думки, виникне бажання самостійно застосовувати фразеологічні збороти як засіб точності і виразності мовлення [5, с. 97].

Для вивчення фразеологізмів у початковій школі необхідно з'ясувати принципи відбору фразеологічних одиниць. Під час добору фразеологізмів учитель початкової школи має враховувати вік учнів, рівень їхнього мовленнєвого розвитку, особливості мислення дітей, життєвий досвід. Основою для вирішення цього завдання є визначальні ознаки фразеологізмів і, насамперед, їхнє наближення до слів за допомогою лексичних ознак. До методичних принципів їхнього відбору належать:

- 1) ступінь засвоєння молодшими школярами фразеологізму;
- 2) доступність для розуміння та застосування учнями;
- 3) наявність у творах, які рекомендовані для позакласного читання молодших школярів;
- 4) виховне значення фразеологізмів [2, с. 142].

Вивчення фразеології буде результативним, якщо новітні досягнення педагогічної науки поєднати з традиційними засобами лінгводидактики. Під час роботи над вивченням фразеології вчителю початкової школи потрібно звернути увагу учнів на те, що фразеологізми української мови відрізняються за своєю граматичною будовою, їх можна поділити на дві основні групи: перша – фразеологізми, які співвідносяться зі словосполученнями (пекти раків, насупити брови, прикусити язика); друга – ті, що організовані за моделями речення (Як дбаєш, так і маєш. Крапля камінь точить). Іноді до тих, що мають структуру речення відносять і прислів'я. Фразеологічність прислів'я знаходить вираження в тому, що воно містить сталий словниковий склад, окрім прямого, має переносне значення. Наприклад: Той взимі голодує, хто літо гайнує.

Одним із головних завдань початкової мовної освіти в умовах інформаційного суспільства є навчити дітей користуватися інформаційними технологіями та навчатися за допомогою цих технологій. Визнання важливості забезпечення рівного доступу до якісної мовної освіти для всіх учнів та створення інформаційного освітнього середовища, що готує їх до продуктивної мовленнєвої діяльності в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства, має надихати вчителів початкової школи шукати шляхи вирішення даної проблеми, а саме створювати електронні підручники, словники та ін. Комп'ютерні технології розширюють можливості освітнього процесу, надають нові способи подання інформації та можливості випробувати власні проекти та ідеї [6, с. 15].

Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології для підготовки уроку з вивчення фразеологізмів, учителі повинні пам'ятати, що це насамперед урок української мови. Іншими словами, необхідно створювати план уроку на основі поставлених цілей і дотримуватися принципів послідовності, доступності, науковості тощо. Важливо пам'ятати, що комп'ютер не замінює вчителя, а лише доповнює його. Тому вивчення фразеології в початковій школі має здійснюватися разом з іншими виховними завданнями: збільшенням словникового запасу учнів, розвитком високих моральних якостей учнів і підвищенням особистої культури мовлення молодших школярів.

Рекомендуємо вчителю початкової школи застосовувати на уроках вивчення фразеології української мови фразеологічні словники. Одним із важливих завдань педагога у цьому напрямі є навчити молодших школярів користуватися словником фразеологізмів. Працюючи зі словниками, учні навчатимуться знаходити фразеологізми, з'ясуватимуть значення фразеологічних одиниць, контролюватимуть власне і чуже мовлення з метою правильного вживання певного фразеологізму або стійкого звороту [7, с. 13].

Корисною порадою для вчителя буде порада – застосовувати на уроках засвоєння фразеологізмів систему тренувальних вправ і завдань, мета яких – збагачення словникового запасу учнів початкової школи фразеологічними одиницями. Рекомендуємо педагогові використовувати вправи, які передбачають завдання: знайти фразеологізм у реченні, тексті; пояснити значення фразеологічного звороту; знайти фразеологізм у словнику; встановити синонімічні й антонімічні співвідношення між словами і фразеологізма-

ми; з'ясувати стилістичну роль фразеологічних сполучень у тексті; знайти і виправити помилки в уживанні фразеологізмів у мовленні [3, с. 72].

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність навчання лексикології та фразеології учнів початкових класів залежить головним чином від розуміння методів і прийомів, форм і засобів навчання української мови, їх правильного добору та поєднання. Усі методи навчання мають певну структуру, що складається з окремих прийомів, які є елементами, спрямованими на вирішення окремих завдань. Методи і засоби навчання використовуються в різноманітних поєднаннях і за допомогою них вирішуються ті чи інші дидактичні завдання. У сучасних умовах ці методи навчання зазнають значних трансформацій та змінюються.

Ефективність роботи з фразеологізмами залежить від раціонального використання вчителем початкової школи активних форм організації навчальної діяльності учнів (індивідуальної, парної, групової), ефективних способів співпраці вчителя й учнів (розповідь, обмін думками, спостереження за мовними явищами, виконання практичних завдань і вправ), прийомів роботи з фразеологічним матеріалом з урахуванням дій, необхідних для формування мовленнєвих навичок (аудіювання, читання, вимова, запам'ятовування, читання, написання фразеологізмів; зв'язок між стійкими сполученнями слів із дійсністю; уживання їх в усному та писемному мовленні з пошуком у мові відповідників). Система роботи зі збагачення мовлення учнів українськими фразеологізмами враховує лінгвістичні та психолого-методичні принципи, на яких ґрунтуються принципи, методи і форми навчання фразеологізмів української мови.

Список літератури:

1. Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І., Горіна Ж.Д., Черкасов М.Л. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
2. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
3. Сіранчук Н.М. Процес формування лексичної компетентності молодшого школяра у структурі теорії мовленнєвої діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2015. Випуск 4. С. 72–76.
4. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Греб М.М. Діагностика навчальних досягнень майбутніх учителів початкової школи під час вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 5 (вересень-жовтень). С. 95–105.
6. Захарчук-Дуке О.О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій школі: «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ, 2015. 20 с.
7. Лунько Н. Вживання фразеологізмів в усному і писемному мовленні школярів. *Початкова школа*. 2006. № 2. С. 13–14.

References:

1. Bohush A.M., Tryfonova O.S., Kyselova O.I., Horina Zh.D., Cherkasov M.L. (2008) Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh: monohrafiia [The formation of linguistic personality at different age stages: monograph]. Odessa: PNTs APN Ukrainy. (in Ukrainian)
2. Vashulenko M.S. (2010) Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli [Methods of teaching the Ukrainian language in primary school]. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Litera LTD. (in Ukrainian)
3. Siranchuk N.M. (2015) Protsey formuvannia leksychnoi kompetentnosti molodshoho shkoliara u strukturii teorii movlennievoi diialnosti [The process of forming the lexical competence of a junior high school student in the framework of the theory of speech activity]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*, vol. 4, pp. 72–76. (in Ukrainian)
4. Bibik N.M. (ed.) (2017) Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School: Teacher Advisor]. Kyiv: TOV Vydavnychi dim «Pleiady».

5. Hreb M.M. (2014) Diahnastyka navchalnykh dosiahnen maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly pid chas vyvchennia leksykolohii i frazeolohii suchasnoi ukrainskoi movy [Diagnostics of educational achievements of future primary school teachers during the study of lexicology and phraseology of the modern Ukrainian language]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, no. 5 (September-October), pp. 95–105.
6. Zakharchuk-Duke O.O. (2015) *Rozvytok kultury movlennia maibutnykh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury z vykorystanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii shkoli: «Teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova)»* [Development of speech culture of future teachers of the Ukrainian language and literature using information and communication technologies at school: "Theory and teaching methods (Ukrainian language)"]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Lunko N. (2006) Vzhyvannia frazeolohizmiv v usnomu i pysemnomu movlenni shkoliariv [The use of phraseological units in the oral and written speech of schoolchildren]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, no. 2, pp. 13–14.